

## AYDIN'IN İŞGALİNDE HEYET-İ MİLLİYELERİN SAĞLIK SORUNLARINA BAKIŞI

Mehmet BAŞARAN\*

### Özet

Ege Bölgesi, özellikle Tanzimat'tan sonra İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika'nın ekonomik ve kültürel yönden geniş çaplı etkinliklerine sahne olurken, sömürgeci devletler arasındaki rekabet, bu dönemde Yunanistan'ı ön plana çıkarmaktaydı. Böylece, 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edildi. Ardından, 26 Mayıs'ta Yunanlılar Germencik ve 27 Mayıs 1919'da da Aydın'ı işgal etmekteydiler.

Bu gelişmelerle birlikte, 6 ya da 7 Ağustos 1919'da Birinci Nazilli Kongresi toplanmış, Nazilli Heyet-i Milliyesi, Kuva-yı Milliye'nin personel ve iâşe ikmalini, para temini ve sağlık işlerini üstlenmiştir. Aydın cephesinde bulaşıcı hastalıkların çıkmasına engel olmak ve sağlık sorunlarını çözümlenmek amacıyla Çine ve Nazilli'de birer hastane açılmakta, kurulan bu sağlık örgütü ile düzenli ordu kuruluncaya kadar, bir senelik süre boyunca cephenin ve cephe gerisinin sağlık işleri yürütülmekteydi.

**Anahtar Sözcükler:** *Sağlık, Aydın, Kuva-yı Milliye, Kongre, Hastalık*

### NATIONAL COMMITTEES' (HEYET-İ MİLLİYELER) APPROACH TO HEALTH PROBLEMS DURING THE INVASION OF AYDIN

### Abstract

As the Aegean Region was appearing on the scene in terms of serious economic and cultural activities of England, France, Italy and the USA, the rivalry between the colonist countries made Greece become pointed. In this situation, Izmir was invaded on 15<sup>th</sup> May 1919. Afterwards, the Greek troops began to occupy Germencik on 26<sup>th</sup> May and then Aydın on 27<sup>th</sup> May 1919.

With these events, the First Nazilli Congress assembled on 6<sup>th</sup> or 7<sup>th</sup> August in 1919, and Nazilli National Committee (Nazilli Heyet-i Milliyesi) provided the National Forces (Kuva-yı Milliye) with personnel, equipment, financing and health services. In order to protect Aydın frontline from diseases and to solve the health problems in this area, two hospitals were built both in Çine and Nazilli; thanks to this organisation, health affairs in frontside and frontback were being held for a year until the ordered Army was constituted.

**Key Words:** *Health, Aydın, the National Forces (Kuva-yı Milliye), Congress, Disease*

---

\* Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Tel: 0.256.2128498/1815, e-mail: m.basaran@adu.edu.tr, mbasaran61@gmail.com.

### Ege Bölgesi'nin Önemi:

Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı ardından 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinin ardından fiilen tarihe karışırken, aynı zamanda Anadolu'da bir bağımsızlık savaşının da başlangıcını oluşturmaktaydı.

Bilindiği gibi Ege Bölgesi, özellikle Tanzimat'tan sonra İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika'nın ekonomik ve kültürel yönden geniş çaplı etkinliklerine sahne olmuştu. Amerika'nın Ege'deki çalışmaları daha çok dinsel ve kültürel yönden olmasına karşılık, İngilizler ve Fransızlar demiryolları ve sanayi kuruluşlarıyla ekonomik yönden etkinlik göstermekteydi. Sömürgeci devletler arasındaki rekabet, bu dönemde Yunanistan'ı ön plana çıkarmaktaydı. İngiltere, Yunanistan'ı kendi çıkarları açısından kullanmak isterken, Yunanistan da bundan yararlanarak "Megali İdea" düşüncesini yaşama geçirmek istemekteydi<sup>1</sup>.

### İzmir'in İşgali:

Böylece; 15 Mayıs 1919'da, Mondros Mütarekesinin 7. maddesinde galip devletler tanınan hakka dayanılarak Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildi. Gerekçe bu olmakla beraber, işgalin asıl nedeni, yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'nin paylaşılmasına ilişkin planın uygulanmaya konulmasıydı<sup>2</sup>.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından 6 gün sonra Mondros Mütarekesi görüşmelerine de katılmış olan İngiliz Deniz Kuvvetlerinden Binbaşı Dickson komutasındaki M-29 numaralı orta boy bir savaş gemisi, İzmir limanına gelmişti. Bu nedenle dönemiyle ilgili sorunları iyi bir şekilde bilmekteydi. 7 Kasım 1918 tarihli "Köylü" gazetesinde çıkan resmi açıklamasında, İzmir'de kalacağı süre içinde, siyasal ve resmi ilişkileri düzenleyeceğini belirtmekteydi. Ancak, Batı Anadolu'ya akın eden yerli Rumlar ve Yunanlılar bu İzmir'e gelişi ve açıklamayı farklı bir şekilde yorumlayacaklardı. Ortodoks papazları tuz ve ekmek sunarken, "zito" naraları çoğalırken, Türk erkeklerinin fesleri başlarından alınıp çiğnenmiş, bazıları dövülmüş, kadın ve kızların çarşafı yırtılmış, tramvaylardaki haremligi selamlıktan ayıran örtüler parçalanmış, dükkân ve işyerleri taşlanmıştı<sup>3</sup>.

24 Nisan 1919'da, İtalyan delegeleri, Fiume meselesinden gücenip Paris Barış Konferansını ve Paris'i terk etmişlerdi. Aynı zamanda İtalyanlar, Konya'da bulundukları işgal kuvvetlerinden başka Antalya ve Marmaris'e asker çıkarmışlar, İzmir limanına da bir savaş gemisi göndermişlerdi. İtalyan Hükümeti'nin bu siyasal nümayişi, konferansın, Yunanlılar lehine acele karar vermesine neden olmaktadır. Özellikle, İngilizler, İzmir'i İtalyanlara kaptırmak istemiyorlardı. Yani Türkiye ne olacaktı? Amerikalı yazar Michael Llewellyn Smith, şunları yazmaktaydı. "Türkiye Kastamonu, Ankara ve Konya vilayetlerini içine alan, acınacak haldeki küçük bir Anadolu tabii

<sup>1</sup> Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Haziran 1981, s. 64.

<sup>2</sup> Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt 1, İstanbul 1987, s. 230.

<sup>3</sup> Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi, İşgalden Kurtuluşa 1*, İzmir 1982, s. 254-255

*ambarına dönüştürülecekti...[Ancak] Bu boyun eğmenin altında her an patlayabilecek ulusal nefret duyguları yatıyordu. Anadolu'nun denetlenmeyen içi bölgelerindeki saklı silahlar ortaya çıkarılacak ve yepyeni bir Türk **Anka Kuşu** savaşın külleri arasında doğup yükselecekti<sup>4</sup>”. Bu oluşumları değerlendirme soğukkanlılığını gösteremeyenlerden biri olan Venizelos, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson’u ziyaret etti. Wilson, Venizelos’a “Yunan milli emelleri meselesinde kendine güvenebileceğini” söylerken, Lloyd George’da Venizelos’a, “Asya’daki Hristiyanları kurtarmak için iki üç gün zarfında İzmir’e asker çıkarmaya muktedir olup olmadığını” sordu. Bunun üzerine Venizelos, 12 Mayıs 1919’da Selanik’teki genel karargâha bir telgraf çekerek, Yunan Başkumandanı Loonidyas Paraskevepulos’un Demirlarisa Tümeni’ni İzmir’e doğru yola çıkarılması emrini verdi<sup>5</sup>.*

Bu kararlar büyük bir gizlilik içinde yürütülmekteydi. İtalyanlara 12 Mayıs’ta haber verilmesi, Yunan birliklerinin 14’ünde İzmir’e gelmesi, çıkarmadan 36 saat önce İzmir tabyalarının müttefiklerce işgal edilmesi ve ancak Yunan askeri karaya çıkmadan 12 saat önce Yunan işgalinin Türk makamlarına bildirilmesi, ondan sonra da tabyaların Yunan komutanına devredilmesi kararlaştırılmaktaydı<sup>6</sup>.

#### **Yunanlıların İzmir’e Çıkmasından Önce, Batı Anadolu’daki Askeri Yapı:**

On yedinci kolordu karargâhı: İzmir’de olup kumandanı Ali Nadir Paşa, Kurmay Başkanı ise Bağdatlı Binbaşı Abdülhamit’ti. Bu kolordunun: 56. Tümeni: İzmir, Ayvalık ve Urla’da, 57. Tümen ise Aydın’da idi<sup>7</sup>. Mondros Mütarekesi sonrası 57. Tümenin bağlı bulunduğu XXI. Kolordu lağvedilmiş, 57. Tümen karargâhı Antalya’dan Aydın’a nakledilerek, İzmir’de bulunan Mirliva Nureddin Paşa komutasında bulunan XVII. Kolorduya bağlandı. Tümen’in dağılımına bakacak olursak; 135. Piyade Alayı: Mütarekeden bir süre önce Gelibolu’ya gitmişti. Mütarekeden sonra ise önce Ödemiş’e sonra Söke’ye geldi. 175. Piyade Alayı: Karargâhı Aydın’da olup, 1. Tabur toplu halde, müfrezeleri eşkiya takibinde; 2. Tabur Muğla’da olup, bölükleri Menteşe sahilinin korunmasında dağınık bir halde bulunmaktaydı. 3. Tabur ise Torbalı’dan itibaren (Aydın-Eğridir) demiryolunun korunmasına bakmakta ve dağınık bir durumda bulunmaktaydı. Cebel obüs (Skoda) Taburu: Aydın’da bulunan bu taburun Afyon Karahisar’a gönderilmesi emredilmişti. Deve kolu ve Tümen Hastanesi: Aydın’da bulunmaktaydı. Fırar yekûnu çoktu<sup>8</sup>. Gerek 56. ve gerekse 57. Tümenler I. Dünya Savaşı sırasında kıyı muhafızı ve depo kıtası olarak kullanılmış ve subayların büyük kısmı hava değişimine ayrılmış veya kayırlmış kimselerdi. Askerlerin ise kabiliyetli olanları, çeşitli defalar cephelere gönderilmiş

<sup>4</sup> Parlak, a.g.e., s. 335

<sup>5</sup> Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt 6, Sabah Kitapları 52, İstanbul 1997, s. 30–31.

<sup>6</sup> Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakçeye Dönüş (1918–1919)*, Cilt 1, İstanbul 1992, s. 265

<sup>7</sup> Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara 1990, s. 1.

<sup>8</sup> M. Şefik, “İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali”, *Askeri Mecmua*, Cilt 1, 1 Mart 1937, Sayı 45, s. 7-8.; Apak, a.g.e., s. 74.

olduklarından, kalanlar hava değişimine ayrılmış, kaçak, vukuatlı veyahut vücut kabiliyetleri noksan erlerdi<sup>9</sup>.

### Yunan İşgalinin Genişlemesi:

Müttefikler Konseyi Yunanlılara Selçuk'un doğusuna geçmemeyi şart koşmalarına<sup>10</sup> karşın, 20 Mayıs'ta Menemen'i ve Torbalı'yı işgal edenleri durma niyetleri yoktu. Üç yönden Anadolu'nun içerilerine doğru girmeye başlamıştı. **Birinci Yön;** Gediz vadisi idi. Menemen'den başlayarak Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'i hedef alıyordu. **İkinci Yön;** Menderes vadisinde Torbalı, Bayındır, Ödemiş yolu olacaktı. **Üçüncü Yön;** Torbalı'dan daha güneye sarkan birliklerin takip edecekleri yöndü. Burası da Adın ve civarını hedef almaktaydı<sup>11</sup>. Yunan işgal birliklerinin askeri stratejisi bu yöneydi. Şaşırtıcı bir hızla bu stratejik mevzileri ele geçirmeye başladılar<sup>12</sup>.

Venizelos, Aydın'daki işlerin kötüye gittiğine dair belgeler uydurarak İngiliz temsilcisinin onayını aldı. Bunun üzerine bir Yunan birliği 27 Mayıs'ta Aydın'ı işgal etti<sup>13</sup>. İşgal komutanı Zafiriu, Venizelos'a çektiği telgrafta; "*Takviye edilen 4. Piyade Alayı olaysız Aydın'a girmiştir. Şebriin ileri gelenleri askerimizi karşılamışlardır*"<sup>14</sup> demektedir.

Bütün engellemelere ve Barış Konferansının karşı çıkmasını karşın Venizelos Menderes vadisinin işgal edilmesine büyük bir önem vermekteydi. Buraları işgal ederek 300.000 Yunan göçmenini yerleştirmeyi ve kendi güvenliği açısından düşünmekteydi<sup>15</sup>.

### Aydın'ın İşgalini Hazırlayan Olaylar:

Mart 1919'de Aydın'daki İngiliz kontrol subayları mütareke gereğince depolarda yer alan piyade silahlarının mekanizma kapaklarının, makineli tüfeklerin, top kamalarının ve nişangâhlarının İstanbul veya Çanakkale İtilaf güçlerine gönderilmesini istemelerine karşın "*Yoran-Akköy*" olayları nedeniyle bu konuda çekince gösteriliyordu. Çünkü, Aydın Mutasarrıflığı'ndan 19 Şubat 1919 tarih ve 133 numara ile alınan bir tezkerede Söke kazasının Yoran nahiyesi Jandarma karakoluna Rumlar tarafından saldırıldığı ve gümrük memurunun dahi ailesiyle beraber dövüldüğü ve bağlı olarak köyde teşhir edildiği ve pek az kuvvetten ibaret olan Jandarma ve Nizamiye eratinın da Akköy'e çekildikleri ve Söke'deki askeri müfrezeden gönderilen kuvvetle jandarma karakolunun güçlendirilmesine karşın, olayın diğer köylere de yayılması olası olduğu üzerinde durulmaktaydı<sup>16</sup>. Söke ve dolaylarındaki Rumlar, Yunan adalarıyla sıkı bir ilişki içinde bulunmaktaydılar. Bu adalardan gelen çeteciler, Türk köylerine baskınlar

<sup>9</sup> Apak, a.g.e., s. 2.

<sup>10</sup> Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara 1999, s. 27.

<sup>11</sup> Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt 1, İstanbul 1987, s. 240.

<sup>12</sup> Alev Çoşkun, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün/ Ödemiş Direnişi*, İstanbul 1996, s. 21

<sup>13</sup> Köstüklü, a.g.e., s. 27.

<sup>14</sup> Çoşkun, a.g.e., s. 184.

<sup>15</sup> Parlak, a.g.e., 398-407

<sup>16</sup> Şefik, a.g.m., s. 14-44

yapıyor, büyük ve küçükbaş hayvanları motorlarla kaçırmaktaydılar<sup>17</sup>. Böyle bir ortam içinde silah teslimi sonucu 8.000'den fazla silah elden çıkacaktı. Yapılan zorlamalar sonucu, Denizli'den sekiz Erhard cebel kamasıyla nişangâhı ve Aydın'da yer alan makineli tüfekler gönderildi. Bu topların kaması daha sonra Denizli'de Pantozopulos fabrikasının imalathanesinde yeniden yapıldı. Aydın deposundan çıkartılan oldukça fazla miktardaki silahlar, gerekli kıtalara, kurumlara dağıtılmasının ardından, 175. Alay ve Söke'deki 135. Alay için ayrılan silahlar ise ayrı bir depoya konuldu<sup>18</sup>.

14 Mayıs 1919 akşamı, İngiliz Akdeniz filosu kumandanı Amiral Calthorpe, "İzmir şehrinin müstabkem ve askeri mevkiilerinin müttefikler namına Yunan askeri kuvvetleri tarafından işgal edileceğini" kısa bir nota ile Valilik makamına bildirdi<sup>19</sup>.

### **İzmir İşgali'nin Aydın'da Doğurduğu Tepkiler:**

Aydın'da ulusal direnişe halkı teşvik edebilecek bir cemiyet veya heyet dahi ortada kalmamıştı. Halka rehber olabilecek tek heyet Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin merkez heyetiydi. Bu heyet aynı zamanda işgalden epeyce bir zaman önce oluşan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Aydın Merkez Heyetini temsil etmekteydi. Ancak bu cemiyetin işlerinde bir ciddiyet görülemediği gibi, İtilaf Hükümeti'nin de etkisiyle etkinliğini yitirmişti. Buna rağmen Şefik Aker, bu cemiyeti silahlı mücadeleye çekmeye çalışarak<sup>20</sup> 15 Mayıs 1919 Perşembe sabahı, Aydın'da Kenzü'l-İrfan Mektebi<sup>21</sup> civarındaki Musalla denilen yerde bir miting yapılmasını sağladı. Ancak miting kısa sürdü ve fazla heyecanlı olmadı<sup>22</sup>. 16 Mayıs 1919 akşamında da Hürriyet ve İtilaf kulübünde ve burada seçilen 3-5 kişilik heyetin İstanbul otelinde yaptıkları toplantılarda da para tedariki konusunda zenginlerin karşı çıkmasından dolayı sonuç alınamadı. Ancak mücadele yolunda önemli bir kıvılcım çakılmış oldu<sup>23</sup>.

Bunun yanında 19 Mayıs'ta Fatih'te yapılan mitinge kadın, erkek 75.000 kişi katılırken, 20 Mayıs'ta Üsküdar, 22 Mayıs'ta Kadıköy'de, 23 Mayıs'ta da 200.000 kişinin katıldığı Sultanahmet mitingleri yapılmaktaydı. Bu mitingler sonrası ihtilal olacağından korkan Vahidettin, miting sonrası oluşturulan heyetlerin ziyaretlerinden ve gösterdikleri saygıdan sonra rahatlamış ve "Ağzımızı açalım, bağıralım, sesimizi yükseltelim. Fakat elimizi kaldırmayalım" nasihatını vermekteydi<sup>24</sup>. Bunun izdüşümü olarak Aydın Mutasarrıfı da şehirde muharebe verilmesini uygun bulmamaktaydı.

Başta 57. Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) olmak üzere, Nazilli Jandarma Yüzbaşı Arap Nuri Bey, 17 Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami Bey, 61. Tümen Komutanı Albay Kazım (Özalp) Bey, savaşılmaması istenmesine karşı, Kuva-yı Milliye oluşumuna sıcak bakmakta ve bunu tam anlamıyla desteklemekteydiler.

<sup>17</sup> Taçalan, a.g.e., s. 137.

<sup>18</sup> Şefik, a.g.m., s. 42-44.

<sup>19</sup> Apak, a.g.e., s. 3.

<sup>20</sup> Şefik, a.g.m., s. 61-62

<sup>21</sup> 7 Eylül Okulu'nun bulunduğu yer.

<sup>22</sup> Şefik, a.g.m., s. 64; Asaf Gökbel, *Milli Mücadele'de Aydın*, Aydın 1964, s. 103-104

<sup>23</sup> Sıtkı Aydınel, *Güney Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekati*, Ankara 2002, s. 45-46.

<sup>24</sup> Bayar, a.g.e., s. 97-100.

### Aydın'ın İşgali:

26 Mayıs 1919'da Yunanlılar Germenciği işgal etmekteydiler. Bu haber duyulduğu sırada Aydın'lı bazı kimseler, Aydın halkı adına düzenledikleri bir imzalı belge ile Yunanlıları davete karar verdikleri ve imzalı belgeyi Yunan komutanına vermek üzere Aydın'ın 10 kilometre batısındaki Karapınar'a gittikleri üzüntüyle duyuldu.

Yunanlıların Aydın'ı işgal ettiği gün 175. alay 1. Taburun mevcudu aşağıda belirtilen şekildeydi.

	<u>Zabit</u>	<u>İnsan</u>	<u>Hayvan</u>
1. Bölük	1	8	4
2. Bölük	1	7	3
3. Bölük	2	9	4
4. Bölük Makineli	1	11	21
3. Tabur	3	4	3
174. Bölük Makineli	0	0	5
Tabur Erkânı	<u>2</u>	<u>4</u>	<u>6</u>
Toplam	10	43	46

Bu tümeni Yunanlılar 5000 olarak düşündükleri için Aydın'a oldukça ihtiyatlı bir şekilde girmişler, kuzeyden Topyatağı sırtlarından, güneyden Tellidede sırtlarına ve Aydın'ın ortasından geçen caddeden olmak üzere 3 koldan 27 Mayıs 1919, Pazartesi günü işgallerini gerçekleştirdiler.

Mustafa Kemal, 9. Ordu Kıtaları Müfettişi, Padişahın Fahri Yaveri sıfatıyla Havza'dan Kolordu Kumandanlıkları'na çektiği telgrafta; "*Yunan ordusu Manisa ve Aydın civarlarını da işgal etmiştir*" diyerek işgallere karşı konulmasının üzerinde durmakta ve bu gelişimin Doğu bölgesinde de işgal kavramının genişleyebileceği kaygısının yoğunlaştığını belirtmekteydi<sup>25</sup>.

Aydın'dan sonra Yunanlılar, ilerlemek ve işgal bölgesini genişletmek istiyorlardı. Amaçlarına erişmek için Nazilli ve Denizli'de, sözde, top ve makineli tüfeklerle donatılmış 12.000 kişilik bir milis kuvvetinin hücumundan Hıristiyan halkı korumak için güçlü bir Yunan müfrezesini yola çıkarmaktaydılar. Gerçek amaçları ise, İtalyanların önünü kesmek ve bu bölgelere kendilerinin sahip olması isteğiydi. Umurlu, Köşk ve Sultanhisar'ın ardından 3 Haziran 1919, Salı günü Nazilli'yi işgal etmelerine karşın<sup>26</sup>, 19/20 Haziran'da ise Nazilli'yi boşaltarak Aydın'a çekilmekteydiler. 28

<sup>25</sup> Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 2, Mayıs 1999, s. 349-351.

<sup>26</sup> Bayar, a.g.e., s. 30-31

Haziran'da da Köprübaşı'na yapılan saldırı sonucu "Aydın Muharebeleri" başlar. 30 Haziran'da, şiddetli çarpışmalar sonucu Aydın kurtarılmasına karşın, Yunan kuvvetleri 30 Haziran'da aldıkları emir gereğince, 3 Temmuz'da Aydın'a taarruz ettiler. Her ne kadar şehirdeki az sayıdaki ulusal güçler direnmişlerse de, onların da geri çekilmesiyle 3 Temmuz 1919'da Aydın yeniden Yunanlıların eline geçti<sup>27</sup>.

Yunanlıların Aydın'dan sonra Nazilli'yi de işgal edecekleri korkusu halkın telaşına neden olmaktadır.

### **Nazilli Kongresi:**

Bu gelişmelerle birlikte, 20 Haziran'da temelleri atılan Nazilli Heyet-i Milliyesi, 6 veya 7 Ağustos 1919'da<sup>28</sup> Birinci Nazilli Kongresi'ni toplarlar<sup>29</sup>. 8 Ağustos 1919'da aldıkları kararlara göre, Heyet-i Milliyeler'in, resmîyet kazanmasını sağlamaya çalışarak, yönetsel, siyasal ve eylemsel anlamda, hükümetin girişimlerine yardım etmekte. Aynı zamanda sosyal ve ulusal dayanışmayı sağlamak için sıhhiye gibi dairelerin kurulması öngörülmekteydi. Kongre sonrası daha da merkezi duruma gelen Nazilli Heyet-i Milliyesi, Kuva-yı Milliye'nin personel ve iaşe ikmalını, para temini ve sağlık işlerini üstlenmiştir.

Heyet-i Milliyeler'in önemli çalışmalarından olan sağlık işleriyle ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz.

### **Sağlık İşleri ve Sorunları:**

1919 Haziran'ının sonlarında kurulmaya başlanan sağlık teşkilatı, özellikle kongreden sonra etkinliklerini artırmaktaydı<sup>30</sup>. 21 Haziran 1919'da, Çine istikametinde çarpışmaların olduğu sırada Çine'de, 57. Tümen Başhekimî Galip Bey'in gayreti ve Çine Heyet-i Milliyesi'nin yardımıyla yaralıların ve hasta olan kimsesiz gönüllülerin tedavisi için bir hastane açıldı. Bu hastaneye aynı zamanda mülteciler de kabul edilmekteydi.

Aydın muharebelerinden sonra Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin gayretiyle, Nazilli'de bir hastane açılarak, başhekimliğine Nazilli Hükümet Tabibi Rıfat Bey getirilmiştir.

1919 ve 1920 yıllarında Kızılay'ın yardımı ile Nazilli hastanesi Kızılay sıhhiye heyetine verildi. Burada Kızılay Baştabibi Ömer Lütfi Bey'in, tabip Lebip Bey'in hizmetleri geçmiştir. Özellikle operatör Burhaneddin Bey'in yaralıların tedavisinde ve ameliyatlarında gösterdiği başarılar sonucu yaralı erler yeniden yaşama dönmüştür.

<sup>27</sup> Esin Dayı, *Nazilli Kongresi*, Erzurum 1998, s. 40.

<sup>28</sup> Dayı, a.g.e., s. 67.

<sup>29</sup> Gökbel, a.g.e., s. 372.

<sup>30</sup> Dayı, a.g.e., s. 74-79.

Kızılay, Çine'deki hastaneyi teslim alarak birkaç bölgede dispanser açmasını sağlamıştır. Denizli'de dahi birkaç büyük bina heyet-i milliye'nin yardımıyla hastane haline getirilmiş, Balyambolu'da Köşk'te alay merkezlerinde birer revir açılmıştı.

Fırka Başhekimi Kaymakam İsmail Hakkı, Kuva-yı Milliye Başhekimi Aydınlı Sabri, Yüzbaşı Ziya, Mustafa Cemil ve Galip Beylerin hizmetleri önemli yer tutmaktaydı<sup>31</sup>.

Nazilli'de 1919 senesi sonlarına doğru, İstanbul'dan gelen Kızılay yardım derneğinin açtığı, Mustafa Feridun Bey'in yönetiminde bir hastane, Köşk'te Sabri Bey'in idaresinde seyyar hastane, Denizli'de Memleket Hastanesi ve Kızılay Hastanesi etkinliklerini en iyi şekilde yürütmeye çalışmaktaydılar.

6 Ekim 1919'da III. Nazilli Kongresi toplanarak, Sıhhiye Şubesine Kala-yı Tavas Murahhası Hacı Sadık ve Dinar delegesi Ali Efendi'leri seçtiler<sup>32</sup>. 10 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1919 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti mühürlü bir telgrafta<sup>33</sup>:

*“Kuva-yı Milliye Heyet-i Merkeziyesi Riyaset-i Aliyyesine*

*Havaların soğumakta olması hesabıyla bitlerin zühur ve az bir zamanda fevkalade tezayüd edeceği bedihi bulunduğundan gerek taharet ve gerek hıfzı's-sıbba nokta-yı nazardan buna karşı mücadele için tedabir-i atıyyeyi nazar-ı dikkate almak zaruridir. Efendim.*

*Evvela; Hastahaneye bir karantina tesisi ve bunun için büyük ve müsaid bir binanın ve müştemilatın ihzarı.*

*Sanien; Gelecek olan hastaların yatmazdan evvel istihmaları esbabının temini.*

*Salisen; Bi'l-umum hastegân elbise, yatak ve sairelerinin daima etiüden geçmesi için kemal-i süratle münasib miktarda etiü be aleti celbi.*

*Rabian; Hastegân için fazlaca miktarda iç çamaşırı, yatak, yorgan, çarşaf ve glâflarının tedariki.*

*Hamsen; Etibba ve müstabdemin-i sıbhiye için beyaz gömlek tedariki”* denilerek, bitlerle savaşımın yolu gösterilmekteydi. Bunun için aşağı Nazilli'de bir karantina evi açılması ve bitlenenlerin oradaki hamamlarda yıkanması kararlaştırılmaktaydı<sup>34</sup>.

20 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1919 tarihli Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti mühürlü bir başka telgrafta da, Köşk'ten 26 hastanın geldiği belirtilirken, bunları yatıracak yerlerin zor bulunacağı, bulunsa bile altlarına serilecek yatağın olmadığı

<sup>31</sup> M. Şefik, “İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali”, *Askeri Mecmua*, Cilt 2, 1 Haziran 1937, Sayı 46, s. 88; 176-177.

<sup>32</sup> Dayı, a.g.e., s. 79;105.

<sup>33</sup> Aşağıda vereceğim özgün belgeler Sayın *Asaf Gökbel* tarafından oluşturulan arşivinden, az da olsa yağmadan kurtarılabilen belgelerdir. Uzun görüşmeler sonucu elde kalan bu belgeleri tarafıma ulaştırın ve bu belgeleri okumamı sağlayarak Ulusal Mücadele döneminde Batı Anadolu tarihine katkı yapmamı sağlayan Sayın *Feridun Gökbel'e* sonsuz teşekkürlerimi iletmek isterim. Aşağıda sunacağım belgelerin orijinalleri elimizde bulunmaktadır.

<sup>34</sup> Belge 1.



üzerinde durulmakta ve yatak temini konusunda levazım şubesinden yardım istenmekteydi.

25 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1919'da **Kuva-yı Milliye Riyaseti**'ne çekilen bir telgrafta tabip Halil Bey'in gelmesine kadar Ziya Efendi'nin Çine'de kalacağı belirtilirken, "...her türlü levazım-ı insaniyeden mahrum... muhacir mevcut olup ekserisi hastadır. Şu günlerde soğğun şiddetli olmasından... hasta tezayüd etmektedir... Diğerinin vüruduna değin Ziya Bey'in burada kalmasına..."<sup>35</sup> zorunlu olarak gereksinim duyulduğu yazılmaktaydı. Çine Heyet-i Milliyesi'nin tuttuğu karar defterinde yer alan 8 Teşrin-i Evvel 1919 tarihli 11 numaralı kararına göre 175. Alay tabibi olan Ziya Bey'e aylık 1500 kuruş maaş verilmesine karar verilirken, 29 Teşrin-i Evvel 1919'da da hastanenin açılışından itibaren çalışma açısından büyük fedakârlıklar göstermesi dolayısıyla bir defaya özgü olmak üzere 25 lira ikramiye verilmesi uygun görülmekteydi.

12 Teşrin-i Sani (Kasım) 1919'da Söke Kuva-yı Milliye Reisi tarafından **Nazilli Heyet-i Merkeziye Riyaset-i Aliyesi**'ne çekilen bir telgrafta "...Söke'de mukim Aydın etibbasından İsmail Hakkı Bey'in orada istihdam edilmek üzere i'zâmı [yollama] emr ü iş'âr [haber verme] buyurulmuş ise de Aydın fecâyî-i elimesi esnasında... refika-yı hayatıyla iki yavrusunun vak'a-yı şahâdetine şahid olmuş... burada... zıafâ-yı muhacirinin tedavisıyla meşgul olmak suretiyle vazîfe-yi vataniyesini... burada istihdamna müsaade..." edilmesi istenmekteydi.

3 Kanun-u Sani (Ocak) 1920 tarihinde Kuva-yı Milliye ser-tabibi tarafından **Nazilli Heyet-i Merkezi Sıhhiye Şubesi Müdüriyeti**'ne çekilen telgraflarda tıbbi ilaçların listesinin düzenlenmesi ve göğüs hastalıklarına ilişkin ilaçların kalmadığı belirterek, bunların depolardan ve depolardan kalmadığı takdirde dışardan temin edilmesinin sağlanması istenmekteydi.

12 Nisan 1920'de Nazilli delegeleri, **Hilal-i Ahmer Muavenet-i Sıhhiye Heyeti**'nin hastaneleri gezdiğini ve işlerin yürümesinden memnun kaldıklarını belirtirken, 14 Nisan 1920'de Cenup Grubu Sertabibi Kaymakam İsmail Hakkı imzasını taşıyan bir telgrafta da cephede bulunan askerlerin dışlarının çürüklüğü nedeniyle oldukça büyük sıkıntılar çektiklerini ve Dalama'da bulunan Dişçi Nuri'yi Köşk'e çağırıldıkları belirtilmekteydi.

28 Nisan 1920'de 57. Fırka Kumandanlığı tarafından **Nazilli Heyet-i Merkeziye Riyaset-i Aliyesi**'ne çekilen bir telgrafta "Nazilli'de emr-i âlinizde bulunan Sıhhiye deposunun miralay Refet Beyefendi ve firkanın kararıyla Dinar'a..." gönderilmesi istenmekteydi<sup>36</sup>.

6 Eylül 1920'de Çine Heyet-i Milliyesi'nin karar defterinde yer alan 51 ve 52 numaralı<sup>37</sup> kararlara göre Hilal-i Ahmer tarafından kurulan hastanenin para ve malzeme yardımı yapılmamasından dolayı kapatılmasına karar verilmesine karşın, halkın gereksinimlerinin olması nedeniyle devam etmesi istenirken, çalışanların listesi ve alacakları aylıklar da belirlenmekteydi. Bu karara göre; ser tabib maaşı 2000 kuruş,

<sup>35</sup> Belge 2.

<sup>36</sup> Belge 3.

<sup>37</sup> Belge 4.

idare memuru, katib, karantina ve anbar memuru 1500 kuruş, eczahane memuru 800 kuruş, kapucu 800 kuruş, aşçı 600 kuruş, terzi ve çamaşırıcı 600 kuruş, Baş hizmetliye 700 kuruş, hizmetliye 600 kuruş olmak üzere, toplam 7600 kuruş maaş ödenecekti<sup>38</sup>.

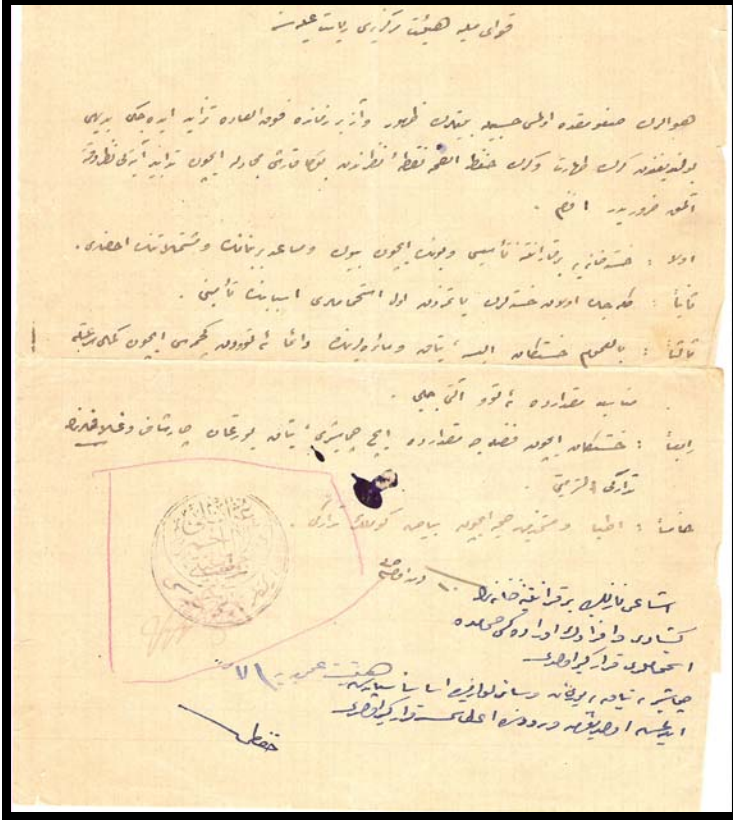
Kurulan bu sağlık örgütü ve çalışanları, düzenli ordu kuruluncaya kadar, bir senelik süre boyunca cephenin ve cephe gerisinin sağlık işlerini yürütmüşlerdir. Aydın cephesinde bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına engel olmuşlardır<sup>39</sup>.

---

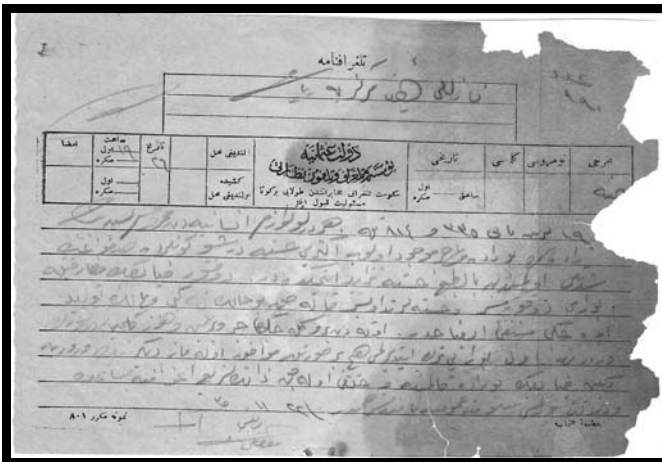
<sup>38</sup> Mehmet Başaran, *Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi (1919-1920)*, Aydın, 2006.

<sup>39</sup> Dayı, a.g.e., s. 79.

EKLER:



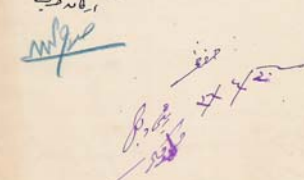
Belge 1



Belge 2

۴۹۸

مادده لعله كذا به ایستاده

تذکره امر فایزده بولنامه حیدر ده بوقت بر ایستاد  
 بک افق و فرقی شک نیسته دیناره تعلیم بوقت  
 ده بد شکلی ۴۶/۴/۸ تاریخ در ۱۶۰۰ بوقت  
 کماله قول اردودله ایستاده تعلیم . بکره  
 قول اردودله بوردو ۸۰۲ قول و ۴۶/۴/۸  
 تاریخ اردودله تعلیم ترتبات بوقت کورده ایستاده  
 اولک ایستاد تعلیم ده بولنامه اردودله  
 و کینه تعلیم ترتبات و قول فیدر ایستاده  
 ۴۶/۴/۸  
 قول اردودله  
 ایستاده  


Belge 3

مضراف

عیناً قیاساً

	مضراف	
<p>اورده ده فایزده ایستاده بولنامه حیدر ده بوقت                      کماله ایستاده تعلیم ترتبات بوقت کورده ایستاده                      اولک ایستاد تعلیم ده بولنامه اردودله                      و کینه تعلیم ترتبات و قول فیدر ایستاده                      ۴۶/۴/۸                      قول اردودله                      ایستاده</p>	۴۹۸	
<p>ایستاده                      اولک ایستاد تعلیم                      ایستاده                      ایستاده                      ایستاده                      ایستاده                      ایستاده                      ایستاده                      ایستاده</p>	<p>۴۹۸                      ۱۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰                      ۸۰۰</p>	

Belge 4

## KAYNAKÇA

- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918–1919)*, Cilt: 1, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
- APAK, Rahmi, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 1990.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt: 2, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999.
- AYDINEL, Sıtkı, *Güney Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- BAŞARAN, Mehmet, *Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi (1919–1920)*, Mor Ajans, Aydın, 2006.
- BAYAR, Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt: 6, Sabah Kitapları, İstanbul 1997
- ÇOŞKUN, Alev, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün/ Ödemiş Direnişi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1996.
- DAYI, Esin, *Nazilli Kongresi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1998.
- GÖKBEL, Asaf, *Milli Mücadele'de Aydın*, Çoşkun Matbaası, Aydın, 1964.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- PARLAK, Türkmən, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi, İşgalden Kurtuluşa 1*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı, İzmir, 1982.
- SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Cilt: 1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- ŞEFİK, M. "İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali", *Askeri Mecmua*, Cilt: 1, Sayı: 45, 1 Mart 1937.
- ŞEFİK, M. "İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali", *Askeri Mecmua*, Cilt: 2, Sayı: 46, 1 Haziran 1937.
- TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Haziran 1981.